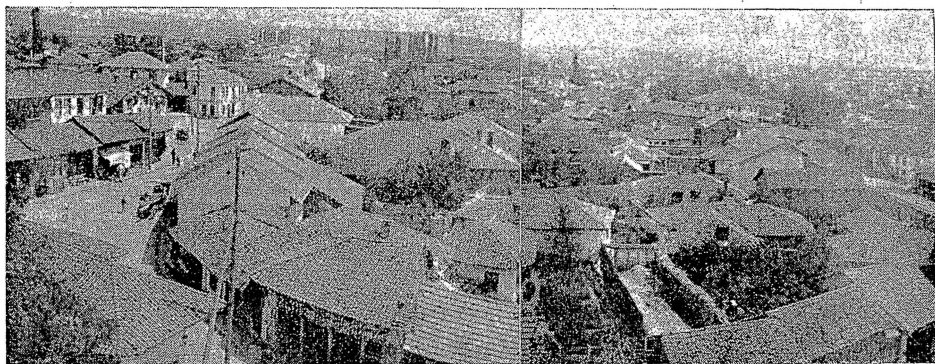

В У Ч И Т Р Н АНТРОПОГЕОГРАФСКА МОНОГРАФИЈА

ПОЛОЖАЈ

Вучитрн се налази у северозападном делу Косова Поља, у оном делу, где се јужни огранци Копаоника приближују падинама Чичавице, у „вучитрнском рукавцу“, како је Цвијић назвао тај дуги а узани део Косова. Варошица се пружа равницом од подножја последњих копаоничких коса до старог корита Ситнице. Кроз варошицу протиче Ситничина притоцица Трстенка (Гумнишка Река), која се сада не улива на доњој ивици варошице као раније, већ за неких 200 метара западно од варошице, колико је још у 18 веку Ситница померила своје корито улево.

Део Вучитрна.

Вучитрн лежи на Босанско-Македонском Путу, који се у томе северном делу Косова Поља поклапа са Дубровачким Путем. Од тога Босанско-Македонског и Дубровачког Пута се у ранија времена код Вучитрна одвајао пут ка североистоку, који је преко последњих јужних и ниских копаоничких огранака и преко Лаба и Топлице водио у Ниш. Тај крак је уствари продужетак пута, који је од Пећи и Метохије водио ка Нишу. Вучитрн је тако некада био на раскрсници два врло важна пута.

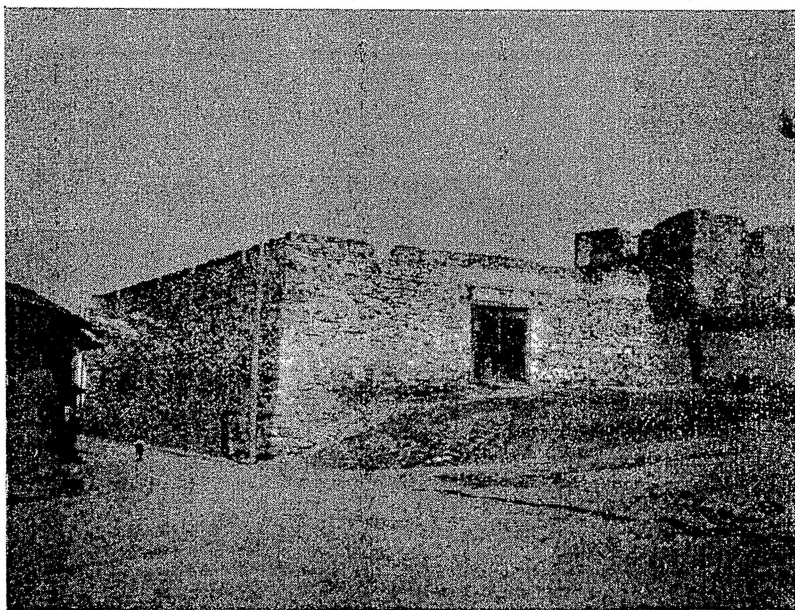
ПОСТАНАК И ПРОШЛОСТ

Мисли се да је на месту садашњег Вучитрна био римски град Випцијанум.¹ У састав српске државе Вучитрн је са околином морао ући још за Немање, кад је овај проширио границе своје државе све до Липљана. Град је у то време био или пуст или као насеље незнатан, јер се не помиње у тим Немањиним освајањима. Као град се Вучитрн

1 К. Н. Косић, Наши нови градови на Југу. Београд 1922, с. 55.

јавља тек у позније доба српске средњовековне владавине и то као Вљчи Трњњ, како се тада његово име писало, а можда и изговарало. Од 1365 северни део Косова заједно са облашћу између Приштине и Призрена био је под управом Вука Бранковића. Главни град или престоница Вукова била је Приштина, али је његов син, Ђурађ Бранковић, у млађим годинама столовао у своме двору у Вучитрну,² јер је Приштину са још неким крајевима и местима по смрти Вуковој Бајазит уступио кнегињи Милици и њеним синовима.³ Вучитрн је у то време, изгледа, био већи и напреднији град но Приштина, јер док се за првог турског освојења Србије (1439—1444) у Приштини и Ситипци за намеснике постављају бегови, у Вучитрну је на ту дужност постављен паша, Шабедин-паша, освајач Новог Брда и беглербег Румелије, који се на једном писму потписао као „господар свем западним странама“.⁴

Исто тако је и по другом турском освојењу јужнога дела деспотовине (1456) Вучитрн остао главни град на Косову. Још у почетку тур-

Вучитрнски град.

ске владавине био је одређен као средиште санџаката, јер се још 1462 помиње вучитрнски санџак-бег, који је код Вучитрна убио сина војводе Алтомана, Марка Алтомановића, са још два племића.⁵ У другој половини 16 века у њему се, и то 1578, православни митрополит Јоасаф помиње као митрополит вучитрнски.⁶ А као средиште санџаката је остао и кроз цео 16 и 17 век, а номинално и скоро до краја 18 века. У 17 веку га као средиште санџаката помиње Хаџи Калфа,⁷ затим Али чауш из Софије у својој расправи о спахијској и тимарској организацији из 1654.⁸ А из путописа Евлије Челебије из 1660 видимо да је не само био

2 *Јуречек—Радонић*, Историја Срба, II 218, IV 87.

3 *Ibid.* II 104.

4 *Ibid.* IV 95 и 96.

5 *Ibid.* II 197, IV 161.

6 *Ив. Јасићребов*, Податци за историју српске цркве. Београд 1879, с. 82.

7 Споменик С. к. а. XVIII, с. 58. — Јасно се види да је турски назив Велдтерин, који се код Хаџи Калфе и других турских писаца сусреће, дошао од поменутог старог српског облика Вљчи Трњ.

8 Гајретов календар за 1937 годину, с. 77.

средиште санџаката, него да су у њему имали своја седишта командант пука (алај-бег), командант јаничара, а уз то је био и седиште кадије, баџдара и пореског надзорника.⁹

У првој половини 18 века је досељенички арбанашки род Џинић искористио слабљење централне управе и насталу анархију у Турској и самозвано се прогласио господарем Косова и мањих суседних области са својим главним седиштем у Приштини. Иако се и у цариградском главном регистру за административну поделу земље, у тзв. ћутуку, и чак 1741 и 1779 помиње вучитрнски санџак и приштинска нахија у саставу вучитрнскога санџака,¹⁰ Вучитрн је стварно престао бити средиштем санџака и у оквиру територије тих самозванаца Џинића био само нахијско средиште. Народни песник тако у песми о боју на Делиграду, изnoseћи сакупљање војске Малић-паше (Џинића) из Приштине да навали на Србију и угуши устанак у њој, Вучитрн и околину ставља у ред нахија Малић-пашине области (Вук, IV, стих. 221). У Вучитрну је тада као потчињеник Џинића владао Малић-пашин сестрић, Ахмет бег,

Мост пред Вучитрном, на старом кориту Ситнице

кога у народној песми »Анђелко Вуковић и Синан Кесеџија« (Вук, IV, у додатку, последња песма, стих. 56, 79) његов савременик Анђелко Вуковић, који је сам и испевао ту песму о свом мегдану с поменутиим Синаном, назива пашом — Амет пашом. Ами Буе 1838 изрично бележи да је Вучитрн потпадао под пашалук Јашар-паше (Џинића).¹¹ У то доба или пред крај прве половине прошлога века у Вучитрну је, опет као потчињеник Џинића, владао Ахмет-бегов син, Махмут-бег, који се код Нушића помиње као Махмут-бег Ахмет-беговић.¹² После смака Џинића са власти (око 1850) у Вучитрну је испрва било седиште мудира,¹³ а доцније седиште кајмакама (среског начелника). По ослобођењу је, и даље као среско место Среза вучитрнског, Вучитрн увршћен у ред варошица, испрва у саставу Звечанског округа, потом Рашке области и најзад у саставу Моравске бановине.

9 Споменик XLII, с. 26.

10 „Јужна Србија“ бр. 38 и 39 (јануар и фебруар 1924), с. 689 и 698.

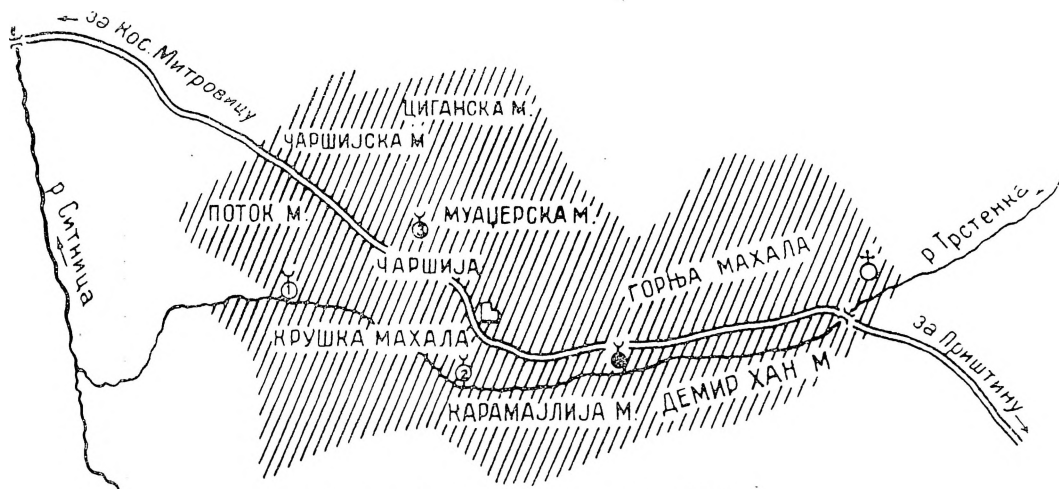
11 *Ami Boué*, Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe. Vienne 1854, р. 222.

12 Б. Нутић, Косово, опис земље и народа, књ. II. Нови Сад 1903, с. 94.

13 Мудир у Вучитрну се помиње 1857 и 1863 (А. Гилбердинг, Собрание сочинений, томъ третій, С. - Петербургъ 1873, с. 201; Макензијева и Ирбијева, Путовање по словенским земљама Турске у Европи. Превео Ч. Мијатовић. Београд 1868, с. 201—202. У овом другом помену каже се да је мудир био Османлија и да је био европски обучен).

ТОПОГРАФСКИ РАЗВИТАК

По томе што су Турци, како смо већ видели, у почетку своје владавине давали већу важност Вучитрну но Приштини, односно по томе што су за поглавара у Вучитрну при првом заузећу (1439) поставили пашу са титулом беглербега Румелије, а по другом заузећу (1456) одредили Вучитрн за средиште санџака, изгледа да је Вучитрн у то време био већи од Приштине и да је био највећи град на Косову. И у народу је очувано предање о некадашњој величини Вучитрна, само је оно толико неједнако, да се наилази и на нека причања, по којима се некадашња територија Вучитрна (под кућама) приказује сасвим претерано. По најпретеранијим причањима, Вучитрн се некада простирао од Добре Луке, села северно од Вучитрна, па све до садашњег Новог Села Мађунског, што у правој линији износи 9 км дужине. Свакако је по некој забелешци о том причању К. Јиричек навео да се Вучитрн крајем 14 и почетком 15 века пружао све до састава Лаба и Ситнице и до почетка Косова Поља.¹⁴ У почетку друге половине 17 века Евлија Челе-

Скица Вучитрна. Расмер 1:15.000.

бија је навео да је Вучитрн имао око две хиљаде кућа, скоро двоструко више но што има сада. Иако је и тада Евлија навео да је од освојења Крита (1645) град почео да опада и да је отада затворено у њему око сто педесет господских конака,¹⁵ што може значити да се и територијално почео смањивати, ипак се види да се његова насељена територија није протезала онолико, колико то приказују она претерана причања и онај Јиречеков навод. Додуше постоје и умеренија причања о некадашњој вучитрнској територији, а по једноме од њих, које се оснива на наводима из неког старог и сада изгубљеног турског уговора о ступању у брак неке турске девојке, Вучитрн се на север протезао до места Проданче, које се налази за 800 метара североисточно од вароши. У томе уговору о браку, како кажу, Проданча, одакле је била девојка, и садашња Крушка махала, куда се она удавала, помињу се као махале града Вучитрна.

Вучитрн је, како по Евлији видесмо, почео опадати још пре средине 17 века. А нешто доцније захваћен аустријским неуспелим походима на Балканско Полуострво и сеобама његовог и српског и турског

¹⁴ К. Jiriček, Die Handelsstrassen u. Bergwerke v. Serbien u. Bosnien während des Mittelalters. Prag 1879, s. 86.

¹⁵ Споменик XLII, с. 26.

становништва услед ових похода, Вучитрн је спао на незнатну и бедну паланку, готово на село. И не само економски и у погледу броја својих становника, него је он и територијално био стварно доста смањен.

Територијално је поново почео расти придолажењем и настањивањем нових досељеника Срба из оближњих села око средине прошлога века. Тада је настала Чаршијска махала на северозападном крају вароши. А 1878, доласком мухацира из ослобођених крајева Србије, варошица се проширила и на пољану Калемегдан, која се пружала североисточно од тврђаве, те је тако на том крају настала Муџерска махала. Ускоро по подизању Муџерске махале проширује се Чаршијска махала према југу, чији је тај нови део назван потом Поток махала.

Од краја прошлога века територијални развој Вучитрна је застао, тако да није било ни рашћења ни опадања. Ослобођење на његов развој такође није утицало ни позитивно ни негативно.

СТАНОВНИШТВО

Вучитрн је, како видесмо, крајем 14 века био један од главних градова, па и престоница властееке породице Бранковића. Али у писаним изворима сем помињања чланова породице Бранковића нема података о становништву овога краја тога доба. Једном се само у једној повељи из 1405 о давању трговачких повластица Дубровчанима на територији Гргура и Ђурђа Бранковића, изданој у Вучитрну, међу сведоцима („милостницима“) помиње и војвода Лукач,¹⁶ чије је име, изгледа, оставило трага у имену једнога дела Приштине, раније престонице Бранковића, у имену Локач махале у Приштини.

Насељавање Турака је у Вучитрну почело још од првог освојења 1439. Видели смо да је за турског намесника у Вучитрну у то време постављен велики достојанственик, беглербег Румелије. Са њим је, разуме се, морало бити и много војске и војних часника. А по другом турском освојењу јужнога дела деспотовине, 1456, Вучитрн је одређен, како смо видели, за средиште истоименог санџаката, те је и тада у њему морало бити доста чиновника и службеника уопште.

Али је поред тих турских чиновника и службеника свакако било и колонизованог муслиманског становништва. Срба је, као што ћемо видети, било у Вучитрну кроз цео период турске владавине. Али све до новијег времена нема података како се мењао бројни однос између српског становништва, које је бројно опадало, и становништва турског или уопште муслиманског, које је придолазило и чији се број повећавао током турске владавине. Евлија је у своме путопису слабо посвећивао пажњу хришћанима и осталим иноверцима, па је тамо и при говору о Вучитрну записао нешто и о његовом становништву, али само муслиманском, док Србе није ни поменуо. Он наводи да су вучитрнски (турски) становници Румелиоти, да српски („бошњачки“) не знају, него говоре арбанашки и турски.¹⁷ По мојим личним испитивањима порекла становништва на Косову, арбанашког становништва у то време није било у косовским селима. Па чак и у садашњој компактној арбанашкој области Шаљи (Вучитрнској) на јужним огранцима Копаноника (око Трепче), која је насељена становништвом из четири братства арбанашког племена Шаље, Арбанаси потичу из почетка 18 века. При досељавању првих Арбанаса у ову област ранија рударска варош Трепча била је већ напуштена, те је то њихово досељавање могло бити тек после 1690 г., када су у Трепчи престали рударски радови. Цамија у Трепчи је при досељавању тих првих Арбанаса била запустела и по-

¹⁶ Monumenta Serbica, с. 272.

¹⁷ Споменик XLII, с. 27.

чела се распадати, па је због своје малобројности и сиромаштва у прво време нису оправљали, тако да су јој временом пали мунаре и кров, те је сада само рушевина. То се свакако не би десило да су се ти први Арбанаси доселили пре запуштења те трепчанске џамије, односно пре запуштења града Трепче, пошто су се уосталом у ову област досељавали као муслимани.¹⁸ Навод Евлије Челебије, да међу муслиманским становништвом има и таквог које говори и арбанашки, мислим да се може протумачити тако да је баш међу турским чиновницима и службеницима било и муслиманских Арбанаса, који су за собом доводили и насељавали и своје породице. Или пак да је, и независно од државне службе, у Вучитрну, а можда и у другим косовским градовима, било настањених Арбанаса и далеко испред својих сеоских маса, као што је био случај у првим деценијама прошлога века, да је Арбанаса било у Алексинцу, Ћуприји, па чак и у Београду,¹⁹ док арбанашке сеоске масе нису отишле на север даље од Топлице.

На десетину година по Евлијином проласку кроз Вучитрн у извештају фра Бернардина из 1671 наводи се да у Вучитрну има четири куће католика са 30 душа. Иако се не наводе њихова народност и старина, види се ипак да су ти вучитрнски католици били нашега језика, јер се за њихове верске потребе, исто као и за нека друга места у Србији, тражи јеванђеље на нашем језику („evangelistario Illyrico“)²⁰. Уз муслиманско становништво у то време је, дакле, поред православних Срба било мало и њихових сународника католичке вероисповести. Не видимо ко су и одакле били и чиме се бавили ти католици. Можда је то био остатак неке дубровачке колоније из ранијега доба када су Вучитрн посећивали дубровачки трговци.

Доцније, 1690, за повлачење Аустријанаца после њиховог неуспешног похода на Балканско Полуострво, када су освојили и читаво Косово, због компромитованости у помагању Аустријанаца, Срби са Косова су се једним делом иселили у Аустроугарску. Међу њима је било псељеника и из Вучитрне. Тако се само у Будиму, у протоколу од 1720 г., поред извесног броја Призренаца, Пећанаца, Ђаковаца, Скопљанаца, Приштеваца и „Косоваца“ уопште, помиње и једна кућа из Вучитрне.²¹ При том повлачењу Аустријанаца се свакако иселио из Вучитрне и онај поменути мали број наших католика,

Последице тога неуспешног аустријског похода на Балкан испољиле су се у јаком етничком поремећају великог дела Старе Србије. Многа српска села су у тој области напуштена још приликом турскога отступања 1689 г. То се види из извештаја фелдмаршала Ветеранија из 1689 г., у коме се вели да је један део села из околине Приштине уништен од честих упада Турака и Татара и да су готово сва села из околине Трепче и Вучитрне напуштена.²² Српска села тих крајева свакако су још више страдала приликом повлачења Аустријанаца 1690 г. Арбанаси, који су се још од почетка турске владавине почели ширити у западне и њима блиске делове Старе Србије, по том аустријском повлачењу почињу се увлачити у напуштена и разређена српска насеља

18 О Вучитрнској Шаљи опширније у мом чланку у „Јужном Прегледу“, год. IX (1935), с. 167 и даље. — На 50 година пре Евлије кроз Косово је прошао барски надбискуп М. Вици и забележио да је то лепо и добро обрађено поље, пуно села православног становништва. *Starine* XX, s. 121.

19 *Тих. Р. Ђорђевић*, Из Србије кнеза Милоша, становништво — насеља. Београд 1924, с. 164—168.

20 *Starine Jugosl. akad. zn. i umj.* XXV, с. 199.

21 Споменик С. к. а LXVI, с. 163.

22 *Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an der vier letzten osterreichisch-turkischen Kriegen.* Wien 1854, с. 147.

и по средишним деловим¹ Старе Србије. Тада се њихова сеоска насеља почињу јављати и на Косову. Најстарији арбанашки родови у Вучитрнској Шаљи броје седам појасева, што значи да су им се преци доселили око треће деценије 18 века.²³ И по осталим арбанашким насељима на Косову по мојим још необјављеним испитивањима насеља и порекла становништва у тој области, најстарији арбанашки родови не броје више од осам појасева, што значи да су досељени око прелаза 17 у 18 век, тек после тог неуспешног аустријског похода на Балканско Полуострво и повлачења назад заједно са сеобом једног дела нашег народа под патријархом Арсенијем III. За другог аустријског похода на Турску, 1737, из савремених писаних споменика се види да је тада на Косову већ било нешто арбанашких насеља. Једна извидница српских устаника, који су са патријархом Арсенијем IV на челу помагали аустријски поход, сукобила се на Косову, код Вучитрна, с једном групом Арбанаса. По порази те арбанашке групе, та је српска извидница, поред 3 Арбанаса, заробила још 19 жена и девојака и 700 комада стоке.²⁴ Свакако да су то биле арбанашке жене и арбанашка стока и да су ти Арбанаси били већ настањени ту негде у околини Вучитрна.

Аустријанци су се још исте (1737) године повукли са Косова па и из осталих српских крајева на Балканском Полуострву, што је за собом повукло и другу сеобу Срба у Угарску. Свакако да је у тој сеоби било и Срба из вучитрнске околине, а и из самога Вучитрна.

Та два рата у размаку од непуних педесет година, који су утицали на расељавање вучитрнског становништва и становништва вучитрнске околине, учинили су да Вучитрн, који је, како по Евлији видесмо, почео опадати још пред крај прве половине 17 века, тада, после та два рата, опадне на сасвим незнатну паланку. Додуше, нема података о његовом изгледу, величини и броју кућа или становника кроз цео 18 век, али се све то може замислити, када, и после стотину година од другог аустријског похода на Балканско Полуострво, Ами Буе 1838 г. тај некадашњи велики и чувени Вучитрн назива бедном паланком²⁵ или, на једном другом месту, великим селом.²⁶

Није боље изгледао ни чак у почетку друге половине прошлога века. 1857 имао је око 400 кућа, од којих је око 250 било муслиманских, а око 150 православних (српских). Само је и тада у томе путопису, који пружа ове податке, забележено да је он више личио на село него на град.²⁷ 1863 г. се у једном путопису назива варош и бележи да има око 600—700 кућа.²⁸ У енциклопедијском лексикону (Камус ул иламу) од Шемседина Сами беја од 1889 г. стоји да Вучитрн има 4.000 становника. Навод Ив. Иванића да по турској службеној статистици Вучитрн има 1500 кућа са 10.000 становника²⁹ не може бити тачан, а исто тако је претеран и Нушићев навод да је у Вучитрну тада било око 1200 кућа са око 8000 становника.³⁰ Вучитрн је око прелаза 19 у 20 век бројао око 800 домова (од којих је било око 250 српских), како је то навео Т. Станковић³¹ или око 4000 становника, како је то нешто раније било наведено у поменутом турском енциклопедијском лексикону. То се види

²³ Д-р А. Урошевић, О Вучитрнској Шаљи, „Јужни преглед“, год. IX (1935), с. 168.

²⁴ Д-р Миша Косић, Устанак Срба и Арнаута у Ст. Србији против Турака 1737—1739 и сеоба у Угарску. Гласник Скопског научног друштва, књ. VII—VIII, с. 220.

²⁵ *op. cit.*, с. 202.

²⁶ *Ami Boué*, La Turquie d'Europe, tome IV. Paris 1840. p. 509.

²⁷ А. Гилбердинг, *op. cit.* 201.

²⁸ Макензијева и Ирбијева, *op. cit.* 210.

²⁹ Ив. Иванић, На Косову. Београд 1903, с. 134.

³⁰ *op. cit.*, с. 89.

³¹ Т. Станковић, Путне белешке по Ст. Србији. Београд 1910, с. 113.

и из тога, што је ово место и после двадесетак година, и поред тога што му за то време број кућа и становника није опадао, при попису од 1921 г. имало 916 кућа са 4711 становника, дакле приближан број оном броју из краја 19 века, са извесним прираштајем.

Из овог прегледа се види како се од почетка прошлога века број становника у Вучитрну постепено повећавао. Кад се узме у обзир да је досељавања у Вучитрну било и у току 18 века, нарочито после аустријског похода 1737, како ће се то мало даље видети из наших података, онда се тек види да је старије становништво Вучитрна, из доба пре та два аустријска похода, готово потпуно расељено. Како су ти аустријски походи штетно утицали не само на српско него и на турско становништво, то и међу српским и међу турским, односно муслиманским родовима, има врло мало стариначких.

Од српског становништва се у старице или старе досељеничке родове непознатог порекла убрајају: *Бајићи*, *Дулићи*, *Цујићи* и *Паунићи* (раније Мплићи). Међу тим старим родовима су и *Калићи*, који су свакако досељени из Босне, Херцеговине или из области ранијег Новопазарског Санџака, јер их називају Бошњацима.

Арбанашким надирањем, које је после другог аустријског похода постало много јаче и које је тада у јачој мери почело захватати суседну Дреницу и јужне шумовите огранке Копаника, почело је и насељавање Срба из тих области. Насељеника Срба из поменутих области из друге половине 18 века има по вучитрнској околини, а има их мало и у самом Вучитрну. Из Дренице су се тада доселили *Клинићи* и *Мурганићи*, који и носе презимена по селима своје старине у Дреници, из којих су се доселили, први из Клине, а други из Мурге. Са јужних огранака Копаника, из области Трепче или садашње Вучитрнске Шаље, у то су се време у Вучитрну доселили *Стијутићи* (из села Жаже) и *Тамилковићи* (из Трепче). Ови последњи су пре досељења у Вучитрну извесно време провели у вучитрнским селима Ковачици и Гојбуљи.

Али упоредо са арбанашком струјом становништва која је ишла према Косову и суседним областима ка Косову се у то време из истих узрока као и код арбанашке струје, ради насељавања по расељеним насељима и празним пределима, кретала и једна српска струја са запада — динарска струја —, која је на Косову, нарочито у северном делу, јако заступљена и од које неколико родова има и у самом Вучитрну. Из Куча су у то време досељени *Пој-Перићи* и *Фрџунићи*. Ови последњи су са Косора у Кучима, а пре досељења у Вучитрну били су се настанили и живели мало у вучитрнском селу Скочни. Из Шекулара су *Здравковићи*. — *Ишијеви* такође припадају тој струји, јер су досељени из Бишева у Рожају, само су они можда у сеобу покренути продирањем Арбанаса у Рожај.

Из тога времена има у Вучитрну досељеника и из Ибарског Колашина. Како је Ибарски Колашин за досељенике из Херцеговине и Црне Горе био етапна област у њиховом миграцији према Косову, то су и ти Колашинци на Косову највећим делом, по даљој старини, из Херцеговине и Црне Горе. Из Ибарског Колашина су се у то време у Вучитрну доселили *Кандићи*, *Којићи* и *Живићи*.

У другу половину 18 века пада и досељавање *Парлића* и *Елезовића*. Оба ова рода су досељена из села Бразде у Скопској Црној Гори. Последњи (Елезовићи) веле да су даљом старином из Боке Которске.

У првој половини прошлога века су се доселили *Чковрићи* из Ибарског Колашина. *Дробњаки* и *Морачићи* су такође досељени из Ибарског Колашина, али ови родови знају, што им чак и сама презимена кажу, да су даљом старином из Дробњака, односно из Мораче. У Вучитрну су оба ова рода дошла из вучитрнског Новог Села Беговог.

У то време су се доселили и *Прљинчевићи* (Качаревићи) из Бабљака са Косова (код Липљана), чија је даља старина у Севцу (Сирињић), затим *Тојличани* из суседног села Гојбуље, чија је даља старина у Сибници (Топлица) и *Дољачани* (Данчетовићи) из вучитрнског села Дољака.

Од муслиманских родова неки су непознатог порекла, неки потичу од поисламљених српских родова, четири рода су правог турског порекла, а највећи део их је старином из Арбаније и арбанашког порекла.

Међу родове непознатог порекла убраја се род („так'м“) *Хаџи Ридван* или *Хаџи Праса ѿак'ми*. Кажу да им је предак досељен из Брусе, али се истовремено убрајају у припаднике арбанашког фиса Бериша. Срби пак веле да су то давнашњи поисламљени и потурчени Срби и да су се звали Поповићи. Даље, у родове непознатог порекла убрајају се још стари муслимански родови *Мула Јунуз ѿак'ми* и *Афруз-ага ѿак'ми*.

Поисламљени и потурчени српски родови су *Тирић* и *Чибугџи*, затим *Бадивук*, који је старином из косовског села Племетине, и *Трџица*, који је као поисламљен и потурчен досељен из Пећи.

Родови турског порекла су: *Мерџан*, досељен давно из Мале Азије, затим *Чака* и *Банга*, досељени из Тренче по запуштењу тог рударског града пред крај 17 века, и *Муни*, чији је предак досељен пред крај прве половине прошлога века као официр реформисане турске војске.

Родови арбанашког порекла су: *Буњаци*, досељени у другој половини 18 века из Малесије, од фиса Краснића. По досељењу су били прозвани Куловићима, по кули, коју су подигли у Горњој махали (код садашње цркве), јер је то била прва кула у Вучитрну, а све друге куће биле мале, ниске, просте и сламом покривене. Из тога доба су и *Маљоци*, који су такође из Малесије и од истог фиса, а из тога доба су такође и *Малмуџбеговићи*, некадашњи властодршци вучитрнске нахије у потчињености према косовским властодршцима Џинићима.

У почетку 19 века су досељени *Биљал-сјахијовићи* и *Хаџићи*. Старином су из Скадарске Малесије, а у Вучитрн досељени, први из „Вокши Баковес“ (Баковичких Река), а други — из Пећи. — *Мађуни*, који су дошли за њима, доселили се из суседног Новог Села Мађунског, где њиховог рода има још и где су досељени из села Љупчета у Лабу, а у Љупче — из косовског села Дрвара. Старином су из Душаја у Скадарској Малесији, од фиса Краснића. Презиме им је, како сами веле, дошло по трави „мађуну“ (мандрагори?), од које им је некада затруднила нека жена нероткиња. — *Муезиновићи* су досељени из Пећи око 1835 г., када им је предак дошао за муезина у тада подигнутој чаршијској џамији. — *Илџе Меметовићи*, *Гара* и *Шликовићи* су у то време досељени из Дренице.

Овде су побројани само старији, или већи, или истакнутији родови. Међу арбанашким родовима има доста који су се у новије време доселили са села из околине. Таквих нових досељеника са села има мало и међу Србима, којима су обично наденута презимена по селима одакле су се доселили, као Новоселци, Судимчани итд.

У Вучитрну има и око стотину *циганских муслиманских* кућа. Међу њима је око 30 кућа од старијих досељеника, а око 70 кућа их је ту досељено из околине по ослобођењу.

Седамдесетих и осамдесетих година прошлога века биле су у Вучитрну и 4 куће *Черкеза*, који су као и остали Черкези на Косову ту

досељени 1864, када су по угушењу њихове буне против руске управе избегли са Кавказа. Из Вучитрна су се после српско-турског рата 1877-78, када се Србија приближила Косову, иселили дубље у унутрашњост Турске.

Од 916 кућа са 4711 становника, колико је, како видесмо, имао 1921, Вучитрн је 1931 показао незнатан мањак: имао је 898 кућа са 4658 становника. По општинској статистици од 1935, Вучитрн броји 948 кућа са 4784 становника. Прираштај, који се овде показује у поређењу са статистиком од 1931, долази, по објашњењу општинских чиновника, отуда што је за тих последњих година било приличног досељавања сељака из околине. По тој општинској статистици, муслимана има 700 кућа са 3625 становника, а православних 248 кућа са 1159 становника. Узимајући у обзир да је међу муслиманске домове убројено и стотину циганских муслиманских кућа, то приближан процентуални однос етничких група, израчунат према броју становника, био би овакав: Срба 25%, Цигана 10% и становника турског и арбанашког језика 65%.

Ова знатна бројна превага муслиманског становништва над православним не потиче одавно. Настала је после српско-турског рата 1877-78, када је из тадашњих ослобођених крајева, нарочито из Топлице, досељен приличан број муслиманских мухацирских кућа. Са тим бројним појачавањем муслиманског живља, досељавањем мухацира из Србије, настала је још већа анархија не само у околини, где се такође населио велики број мухацира, него и у самој вароши. Због тога ова „варош арнаутске анархије“, која је можда, после Ђаковице, била друга по анархичности својих становника у то време, не само да отада није била више збежиште српског становништва из села своје околине, као што су то биле неке друге вароши, него се због те анархије у њој и због њеног привредног опадања, које је отпочело по подизању косовске пруге 1873, многи њени становници Срби иселавају из ње. Неки су се селили у Косовску Митровицу, многе куће од побројаних родова су се отселиле у Топлицу, а највише их се иселило у Приштину (Парашендићи, Хаџи Арсићи, Хаџи Јанчетовићи (огранак Ђампловића), Фићићи, Јоргићи, Гагићи, Аксентијевићи, Кијаметовићи, Кикирезови, неки од Топаловића и др.).

Рђаве социјалне прилике од српско-турског рата 1877-78, а затим и рђаве економске прилике од подизања косовске пруге и наглог напредовања суседне варошице Митровице учиниле су да се Срби добрим делом иселе из овога места. Те рђаве социјалне прилике, разуме се, нису биле неповољне по муслимане, јер су уствари долазиле од њих, а рђаве економске прилике су их, као господарећу класу, слабо погађале. — Муслимани су се почели иселавати по ослобођењу. Иселило их се око 30 кућа у Турску, 6 кућа у Арбанију и неколико кућа у Приштину и Скопље.

И у таквој муслиманској и анархичној турско-арбанашкој већини национална свест вучитрнских Срба је била видно изразита. И не отскоро. Још пре стотину година, када путници називају Вучитрн великим селом, бедном паланком или местом које више личи на село него на град, када је Вучитрн на путнике остављао врло суморан утисак и када је у њему беснила арбанашка анархија, национална свест нашега живља је и поред свега тога била жива и изразита. То доказује чињеница освећења вучитрнске цркве на дан народног свеца и просветитеља.

Вучитрнска црква св. Илије, укупана неколико стопа у земљу, како су тада захтевали властодршци, подигнута је народним прилозима, а највише заузимањем и трошком Симе Лулића и Пере Цупића, који су

све своје имање сатрли око тога, како је и Нушић забележио.³² Али та црква 1834 г. није била потпуно готова. Њу у своме путопису Хилфердинг и чак 1857 помиње као цркву без књига и икона.³³ А из тефтера ранијих епитропа ове цркве (један од њих је код г. Аксентија Ђамиловића, вучитрнског трговца) види се да су прилози за њено довршавање и дарови у књигама и утварима почели пристизати 1867 и да се са радом на иконостасу и живопису почело 1868, а завршило 1871. Чува се и једна признаница неког Блажа из Тресонча, „Дибралије“ на 7750 гроша за рад на живопису ове цркве. Али и ту такву, полудовршену цркву, са голим зидовима и кровом, Вучитрнци су се пожурили да освете још 1834 године, 14 јануара (по старом), о чему нам сведочи натпис на предњој греди галерије у унутрашњости цркве.³⁴ Иако је те године 14 јануар, дан Св. Саве, пао у недељу, ипак се не може узети да је тај дан усред зиме узет за освећење цркве онако, случајно, него зато што се хтело да се црква освети баш на дан народног светитеља Саве. То је култ светога Саве, који је, према свему овоме, био добро развијен у то доба код вучитрнских Срба.

ПРИВРЕДНИ РАЗВИТАК

За наше средњевековно доба, све док је за живота Вука Бранковића био његова друга престоница, а по смрти Вуковој — главно место сужене области Бранковића, Вучитрн је свакако имао и важну економску улогу и, поред Приштине, био најважнији економски центар на Косову.

Поставши главним местом санџаката и важним војним центром по паду под Турке, Вучитрн је још за извесно време одржао свој економски значај. У првој половини 16 века (1530) Курипешки га назива великим трговиштем.³⁵ Изгледа да су благостање и просперитет пратили Вучитрн и кроз цео 16 век. Већ у другој половини 17 века Вучитрн почиње да опада, када је у њему пре освојења Крита (1645), како Евлија каже, затворено сто педесет господских конака. Затварање великог броја господских конака дошло је можда од неких реформи у администрацији, које су тиме погодиле државне чиновнике. Затварање великог броја таквих конака, ма да не свих, јер је по Евлијином наводу ипак и тада било господских кућа које су путницима указивале гостопримство, могло је утицати и на затварање појединих радњи у чаршији, али о томе нема података. Но и сама вучитрнска чаршија, како Евлија на поменутом месту каже, била је мала и без безистена, што ће значити да и раније, бар за извесно време уназад, није била већа. Отуда излази да величина, просперитет и благостање Вучитрна све до почетка 17 века нису долазили од његовог положаја, већ од тога што је имао среће да постане важан административни центар. У њему се чаршија развила онолико колико је било потребно да она подмирује потребе града и ближе околине. Чаршија већега промета на Косову била је тада у Приштини, која је била само обично нахијско средиште, али у саобраћајном погледу имала много бољи положај но Вучитрн. Отуда је она и као

32 op. cit., c. 91.

33 op. cit., 201.

34 Натпис гласи: Сеј Спасителн Стѣ храмъ Стаго Пррока іан w..... сѣл основаніе..... ан мѣца мѣ ден. і. а остнсе 1834 мѣца јанѣарі 14. архіереемъ С..... іеріі грігоріа і П..... главнша діакономъ ера павла аз недостогн раба іван ѣписѣх сѣ знакъ. 1845 С трошкомъ Сѣма и Пера. — Натпис је у једној линији, дуж греде, и писан је крупним словима. Доцније су, при некој оправци галерије, нове усправне греде за држање галерије стављене тако да су захватиле поједине делове натписа, те се сада не може прочитати натпис у целости. Ти делови су у препису натписа означени тачкицама.

35 Rad Jugosl. akad. zn. i umj. LVI, c. 177.

нахијско средиште у то време имала готово исто онолико кућа (2060) колико и санџакатско средиште Вучитрн, али док Вучитрн има саму малу чаршију и без безистена, приштинска чаршија тога доба је, по Евлији, бројала 300 дућана и 11 трговачких ханова.³⁶

Потом су крајем 17 и у почетку 18 века дошли они помињати неуспели походи Аустријанаца, који су, како смо већ видели, учинили да се велики део вучитрнског и српског и турског становништва исели и то толико, да је чак и после стогодишњег опорављања по другом аустријском походу 1737, за путовања Ами Буе-а, 1838, варош достигла тек петину оног броја становника, који нам је у 17 веку навео Евлија Челебија.

Ипак је у то доба, у првој половини прошлога века, у привредном погледу варош била прилично напредна. У самој вароши је било трговаца који су ради трговине путовали у тадашње велике привредне центре Балканског Полуострва, као у Сарајево, Београд, Прилеп, Серез и Драму, а ради набавке зејтина неки су ишли и у Скадар.

Вучитрн је тако у 19 веку привредно добро напредовао све док подизање вардарско-косовске железничке пруге 1873 није изазвало његов привредни застој, па донекле и привредно опадање. Дотадашња мала и незнатна суседна варошица Митровица (удаљена од Вучитрна свега 10 км) са своје тадашње завршне железничке станице на тој прузи почела је, као извозно место за жито и стоку, нагло напредовати, великим делом на рачун Вучитрна. Велики део тадашњег великог пространства вучитрнског среза, који је дотле углавном улазио у састав вучитрнске тржишне области, привредно се окренуо напредној и блиској Митровици.

И поред тог застоја и извесног привредног опадања, пред сам крај прошлога века Вучитрн је имао чаршију са око 150 дућана.³⁷ Та се чаршија одржавала благодарећи томе што је за турске владавине вучитрнски срез био два пута већи, но што је сад, те је у њој и радним данима било увек сељака из тог великог среза који су долазили у средњи центар судским или административним послом. Осим садашњег пространства, у вучитрнски срез је тада спадао Горњи Лаб, који је у засебни срез заједно са Доњим Лабом одвојен по ослобођењу 1912, па готово цела Дреница, од које је 1918, такође основан засебан срез, и затим садашња Борчанска општина на Копанику, која је због велике удаљености од Вучитрна, 1918 прикључена Митровичком срезу.

Вучитрн је сада углавном трг жита и стоке, али слабога значаја. Из њега се највише извози ситна стока и коже ситне стоке и око 300—500 вагона жита годишње. Сељаци са копаоничких села доносе на трг кола, канате, рала, држаље, брда и друге дрвенарије.³⁸

Вучитрнска чаршија пак и сад има око 150 дућана, од којих једна трећина пада на занатске, а две трећине на трговачке радње, кафане, механе и кафеџинице. Тај се број радњи одржава некако, ма да се у чаршији осећа велика криза. Нешто због отцепљења Лаба и Дренице у засебне срезове и оснивања административних и привредних средишта у њима (Подујево у Лабу, Србица и Дреница), а нарочито због близине Косовске Митровице, која све више напредује, Вучитрн не само да нема никаквога изгледа на бољу будућност, већ му због свега тога претстоји опадање. И последње наде, које су се пре десетак година полагале при отварању рудника Трепче, пропале су одмах са прорадом тога рудника.

³⁶ Споменик С. к. а. XLII, с. 27.

³⁷ Б. Нушић, *op. cit.*, с. 90.

³⁸ М. Савић, Наша индустрија, занати, трговина и пољопривреда, VII део. Сарајево 1929, с. 161.

Иако на територији Вучитрнског среза, тај је рудник, при проради, своје инсталације за прање, чишћење и прераду руде подигао поред Ибра, у својој близини и у близини Косовске Митровице, а не поред Вучитрна, како су то Вучитрнци захтевали и очекивали. Тако се продајом животних намирница за велики број радника у тим Трепчаним инсталацијама на Ибру, као и у самом руднику, обилно користи Митровица, док Вучитрн од тога рудника на територији свога среза нема баш никакве користи. Због његове удаљености прорадом рудника Трепче се слабо користио и раднички свет из Вучитрна.

Али поред људи који се баве трговином и занатима и поред великог броја сиромашног радничког света, у Вучитрну се приличан број становника бави и земљорадњом (са slabим баштованством). Сем правих земљорадника, у Вучитрну се земљорадњом као допунском привредном граном занима готово целокупно становништво. Трговци и занатлије готово редовно имају по коју њиву, коју обрађују или сами или помоћу надничара. Они наново подижу и винограде, којих је било и у доба Евлијиног путовања и који су затим забатаљени услед доцније дуге анархије. Па и многе радничке куће, сем циганских, имају по коју њиву, чијим обрађивањем допуњују своје недовољне приходе.

ТИП И КУЋА

У Вучитрну су у другој половини 14 и првој половини 15 века били дворци Бранковића. Осим тих њихових двораца било је свакако и других великих и лепих зграда, али од њих нема никаквих трагова. Из тога или можда још из ранијег доба остао је градић (тврђавица) у развалинама у самој варошици и камени мост са девет сводова испред вароши, на суву, под којим је тада текла Сатница.³⁹

Изабравши га још одмах за важно административно и војно средиште, Турци му, подижући грађевине у њему за јавне и приватне потребе, још од почетка своје владавине дају своје обележје, које је у 17 веку, за путовања Евлије Челебије, са џамијама, текијама, хамамом и многобројним господским конацима,⁴⁰ морало бити доста изразито. Куће у Вучитрну су, по том Евлијином опису, биле зидане и црепом покривене и имале доста простране вртове.

На тридесетак година после Евлијиног пролаза кроз Вучитрн догодио се први, а доцније у 18 веку и други неуспели аустријски поход на Балканско Полуострво. У ранијим одељцима смо видели да су, захваћајући Вучитрн, ти походи учинили да се он јако расели и страшно опадне у сваком погледу. Он је, видели смо такође, толико опао да се задуго није могао опоравити. Колико је бедно изгледао после тих похода, видели смо да је, и после стотину година од другог аустријског похода, на Ами Буе-а оставио утисак великог села или бедне паланке, или још доцније, 1857, када је, како је Хилффердинг забележио, имао свега 400 кућа „или боље кућерака, већином од дрвенарије“, те је „више лично на село него на град“.

Чак и на крају прошлога века, када су број кућа и број становника у Вучитрну прилично нарасли, Вучитрн је доста бедно изгледао. Боље куће у њему биле су ретке, већ готово све ниске, турскога типа и сламом покривене.⁴¹ Улице су му биле не само тесне, криве и нечисте, већ и давно и рђаво калдрмисане или уопште некалдрмисане.⁴² По свему

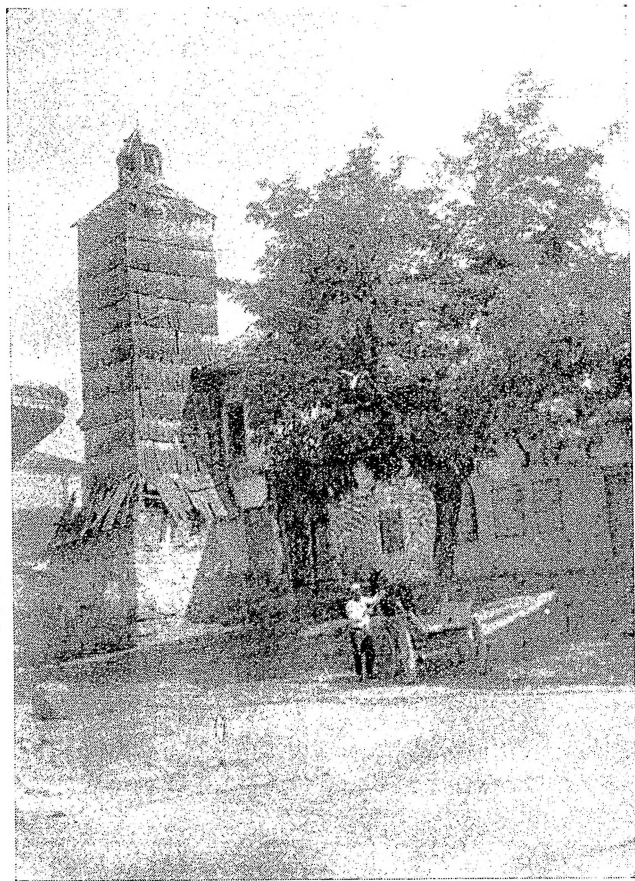
³⁹ Овај мост, преко којег су у 16 и 17 в. путници прелазили, на суву, јер га је обишла Ситница. *К. Н. Косић*, *op. cit.*, с. 57.

⁴⁰ Споменик С. к. а. XLII, с. 26.

⁴¹ *Б. Нушић*, *op. cit.*, с. 89.

⁴² *Т. Станковић*, *op. cit.*, с. 112—113.

томе Вучитрн је на пролазнике остављао врло суморан утисак. Двојици наших тадашњих конзула у Турској Вучитрн је изгледао суморнији од свих вароши у Турској које су они видели.⁴³ Једна од средњовековних српских престоница, знатно административно средиште за раније доба турске владавине и „бијели град Вучитрн“, како је познат из многих наших народних песама, временом и стицајем прилика толико је опао и заостао, да га посетиоци називају најсуморнијом вароши, пустоши, дивљином.

Сахат-кула.

и поред свега тога могло се пасти на сумњу да им се ипак гледа у дворишта, па да се покваре коректни комшијски односи. — А муслиманске куће су, као и сада, редовно биле ограђене, приземне — нижим, а оне на спрат — вишим зидовима. Оне се са улице не виде, и пролазник не види шта има иза тих доста високих и неокречених зидова, махом од ћерпича, који остављају тај суморан, чак и туробан утисак. Т. Станковић је и забележио да у Вучитрну има много лепих муслиманских кућа, али да се не виде, јер су ограђене високим зидовима.⁴⁴

Вучитрн је, дакле, како се и из досад изложеног описа види, варош турско-источњачког типа. У њему превлађује турско-византијски тип куће, који је заступљен и врстом приземне куће („долма“), као и врстом куће „на кат“. Има га и код муслиманског и код православног становништва, ма да је код првог изразитији и јаче заступљен. — Куће си-

Ипак крајем прошлог века у Вучитрну није било све баш онако како су то поменути наши конзули забележили. Они су тај утисак добијали по иначе маленој, бедној и мртвој чаршији, а нарочито по мноштву тадашњих сиромашних српских кућа, од којих су заиста, као и по селима у то време, многе биле и сламом покривене. Али је било и богатијих српских кућа, и оне су биле не само под ћерамидом него и лепше и по спољашњем изгледу и по унутрашњем уређењу. Само су те богатије и лепше српске куће ретко биле на спрат, нарочито ако су биле у непосредном суседству муслиманских кућа. У томе случају би се поред куће према тим муслиманским суседима морао подизати и одржавати високи зид („авале“) као препрека за гледање у њихова дворишта, што је изазивало приличне трошкове, а

⁴³ Ibidem и Ив. Иванић, *op. cit.*, с. 133—134.

⁴⁴ *op. cit.*, с. 112.

ромашног становништва на појединим деловима периферије сличне су сеоским кућама у околини. То су обично приземне куће моравског типа. Али су и оне сада под ћерамидним крововима; сламни кров је ишчезао још почетком овог века, пре ослобођења.

Модернијих кућа варошке врсте има врло мало и то у главној улици Горње Махале (између чаршије и цркве), која, нешто по том малом броју лепших кућа на уличној линији и нешто по својој изузетној ширини оставља нешто пријатнији утисак. Иначе по чаршији, као и по осталим тесним и кривудавим улицама између тамних и високих ћерпичних зидова, Вучитрн и данас оставља врло суморан утисак.

Што се тиче етничког или верског груписања кућа, ствар стоји овако. Чисто српске махале су Горња махала и Чаршијска махала, ма да у првој има и мало мухаџира, дошлих на пмања исељених Срба у Топлицу или у суседне вароши. Чисто турско-арбанашке махале су Карамајлија и Муџерска махала. Претежно српска махала је Поток махала, а претежно турско-арбанашка — Крушка махала. Мешовита је Демир-хаџ махала, где поред Турака и Арбанаса има и доста Срба. Циганска махала пак за турско доба је стварно била циганска. Сада међутим, поред циганских, има у њој и српских и турско-арбанашких кућа.

А. Урошевић

RÉSUMÉ

LA PETITE VILLE DE VUČITRN

La petite ville de Vučitrn, dans la partie septentrionale de Kosovo Polje, où peut-être autrefois était située la ville romaine Vicianum, au Moyen âge serbe et au commencement de la domination turque était une ville renommée à Kosovo Polje. Sa grandeur et son importance ne sont pas venues alors par sa site, qui en regard de ses communications n' était pas si favorable, mais par le fait que pendant le Moyen âge serbe elle était la ville capitale de la famille féodale de Branković et qu' après sa chute sous les Turcs, d'après son importance précédente, était choisie comme centre d' un grand département.

Pendant les campagnes autrichiennes de 1689 et de 1737, qui n'avaient pas réussies, sa population, serbe et turque, en grande partie était dépeuplée, tant que la ville était diminuée et tombée au degré d' un village. Après cela, pendant l' anarchie dans l' empire ottoman au XVIIIe siècle, les maîtres féodaux turcs de Kosovo Polje, pour centre de ce territoire, ont choisi la ville de Priština. Vučitrn n' est resté alors que le centre de ses environs, d' un arrondissement. Par cela, quoique Vučitrn s'agrandissait lentement, il ne pouvait plus atteindre sa réputation et sa grandeur ancienne. Sauf le nouveau centre kosovien, Priština, qui faisait des progrès et par sa meilleure site, dès la construction du chemin de fer vardaro-kosovien de 1873, la ville voisine de Mitrovica, qui jusqu' à ce temps était sans aucune réputation et qui de ce temps comme gare finale sur ce chemin de fer a commencé de faire des progrès très rapides, a empêché le déploiement de Vučitrn.

Quant à l' origine de la population actuelle de Vučitrn, elle est venue en grande partie après les campagnes autrichiennes mentionnées, puisque

sa population ancienne en est beaucoup dépeuplée. Des familles anciennes se trouvent un peu parmi les Serbes aussi bien que parmi les Turcs. Parmi les nouveaux immigrants, auprès les Serbes venus des régions et des villes voisines, aussi bien qu'éloignées, et parmi quelques familles turques venues de Trepča, ville voisine mineure dévastée, la plupart sont des Albanais musulmans qui ont commencé de s'y coloniser de l'Albanie du Nord après la campagne autrichienne de 1737.

Vučitrn est une ville du type turc. Sa čaršija, rues de commerce, comme toute la ville, laissent une impression lamentable.
